

УДК 37. 034 (09)

Кашук М.Г.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті виокремлено основні етапи планування правовиховної роботи (підготовчий, основний, координувальний, підсумковий) та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови здійснення правового виховання старшокласників у роботі загальноосвітньої школи другої половини ХХ століття. Визначено такі основні організаційно-педагогічні умови, як: системність, комплексність, забезпечення можливостей для формування активної громадської позиції, вироблення позитивного емоційного ставлення до правоохоронної діяльності, систематичний аналіз і оцінка проведених старшокласниками заходів.

Ключові слова: *правове виховання, правова культура, планування правовиховної роботи, організаційно-педагогічні умови, старшокласники.*

Процеси державотворення в Україні передбачають підвищену увагу суспільства до широкого кола питань, пов'язаних із правовим вихованням молодого покоління, прищеплення йому патріотизму, свідомого ставлення до праці, загальнолюдських моральних цінностей, нетерпимості до будь-яких антигуманних явищ, що суперечать високим духовним нормам. Усі перелічені чинники зумовлюють необхідність формування у вітчизняних школярів правової культури та правової свідомості. Пріоритетність правового виховання молодих українців відображено у низці державних освітніх документів (Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), Законі України "Про освіту", Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності), де воно розглядається у контексті розв'язання основних завдань національної школи: формування у майбутніх громадян нашої країни високої духовності, фізичної досконалості, моральної, естетичної, трудової, екологічної та правової культури.

Однак, аналізуючи реальний стан правового виховання учнівської молоді, робимо висновок про його суттєві недоліки, спричинені, насамперед, недостатнім рівнем методичного і теоретичного опрацювання, формальним плануванням правовиховної роботи, відсутністю висококваліфікованих фахівців для здійснення такого виду роботи та соціальною пасивністю учнів, не зацікавлених в удосконаленні відповідних знань у цій сфері тощо.

З огляду на актуальність проблеми, яку ми розглядаємо, значущість її реалізації у практиці сучасної української школи, видається доцільним вивчення організаційних засад правового виховання старшокласників у роботі загальноосвітньої школи другої половини ХХ століття з метою творчого використання накопиченого у цій галузі раціонального досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового виховання у вітчизняній освіті досліджували Г. Васянович, О. Пометун, Р. Русинов, О. Скакун, С. Сливка, О. Татаринцева [6], Н. Ткачова [7], М. Требін [8], О. Удалова, М. Фіцула [9] та ін. У наукових працях цих учених чільне місце посідають питання формування правосвідомості та правової культури особистості, її морально-правової відповідальності, а також обґрунтовується необхідність поширення правових знань серед школярів із метою активної розбудови вітчизняного демократичного громадянського суспільства. Проте увиразненню організаційно-практичних засад правового виховання старшокласників у виховній роботі загальноосвітньої школи у другій половині ХХ століття, на жаль, приділено недостатньо уваги.

Злободенність означеної проблеми, відсутність її цілісного висвітлення у сучасній науці та нагальні практичні потреби зумовили вибір нами теми статті, **метою** якої є розкриття організаційного підґрунтя правового виховання старшокласників у виховній роботі загальноосвітньої школи у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ століття правове виховання стає частиною цілісного педагогічного процесу, а позаурочна робота в цьому контексті – важливою складовою діяльності учнів та педагогів. Ефективність реалізації завдань правового виховання старшокласників визначалася дотриманням засадничих принципів (партійності, науковості, правдивості, тісного зв'язку з

реальним життям, диференціації та індивідуалізації, педагогічного оптимізму) та забезпеченням чіткого планування цього виду роботи у загальноосвітніх школах.

На основі аналізу тогочасних публікацій нами з'ясовано, що при плануванні правовиховної діяльності педагогам необхідно було:

- враховувати всі чинники, що сприяли правовому вихованню, реальний стан законності і правопорядку у країні, потреби і запити населення;
- намітити основні напрями і конкретні заходи відповідної роботи, визначити її засоби, форми та методи, а також передбачити організаційне і матеріальне забезпечення зазначеної діяльності;
- скоординувати дії різних суб'єктів правоохоронної роботи (щодо термінів, місця, аудиторії), узгоджувати її з питаннями соціально-економічного розвитку й ідеологічними завданнями у рамках єдиного комплексного плану;
- забезпечити систему контролю, критерії оцінки і підведення підсумків виконаної роботи для фіксування досягнутих успіхів, поширення накопиченого позитивного досвіду, усунення наявних недоліків та визначення реальних перспектив морально-правового виховання [1, с. 23 – 24].

Власне реалізація окреслених завдань і слугувала своєрідним вектором поетапного здійснення правовиховної роботи загальноосвітніх шкіл досліджуваного періоду. Пропонуємо більш детальну характеристику кожного її етапу.

Перший період – підготовчий – включає ретельний аналіз стану законності і правопорядку в Україні упродовж досліджуваних часових рамок, облік усіх чинників морально-правового виховання старшокласників, вивчення їхніх потреб і запитів. Для прикладу, аналіз тогочасних планів правовиховної роботи засвідчив посилений інтерес школярів до знання норм кримінального, сімейного та адміністративного права та відсутність зацікавлення старшокласників питаннями державного, трудового і колгоспного права [2, с. 124].

Під час підготовчого етапу склалися орієнтовні плани правовиховної роботи, водночас обов'язково враховувалися завдання соціально-економічного розвитку, виробничі проблеми, соціально-демографічна структура і рух населення, значущі суспільно-політичні події (наприклад, вибори до Рад народних депутатів), а також ідеологічна політика у країні [1, с. 23 – 24].

Другий етап передбачав безпосереднє увиразнення й конкретизацію правового виховання старшокласників у вітчизняних ЗОШ досліджуваного періоду: у контексті реальних умов та обставин визначалися основні напрями правовиховної роботи, планувалися численні заходи, вказувалися засоби, форми і методи їх проведення, висвітлювалося їх організаційне та матеріальне забезпечення тощо [1, с. 24].

Важливим елементом планування на цьому етапі поставало організаційне і матеріальне забезпечення заходів, що проводилися. Тобто слід було чітко продумати, де проходитиме той чи інший захід, чи відповідають належним вимогам приміщення, місце для лектора тощо, чи є необхідні наочні посібники і т. д. [1, с. 25].

Важливого значення при плануванні правовиховних лекцій та бесід надавалося їх тематиці. Проаналізувавши тогочасні наукові дослідження з'ясовуємо, що головним недоліком правовиховної роботи зі старшокласниками був формальний підхід до неї, тобто ігнорувалися інтереси та потреби школярів. Тому фахівці неодноразово наголошували на необхідності обов'язково враховувати вікові особливості аудиторії, загальноосвітню і суто правову підготовку слухачів [5, с. 15 – 16]. Адже загальновідомо, що вільна і правильна орієнтація у сфері правових стосунків можлива лише за умови глибокого розуміння особистістю соціальної природи права, усвідомлення його основних принципів і положень [5, с. 12].

Науковці акцентували також і на тому, що проведення лекцій із правової тематики передбачає спеціальну підготовчу роботу як власне лекторів, так і класних керівників, шкільної адміністрації. Перш ніж запрошувати певну особу виступити з відповідною лекцією (промовою, доповіддю, бесідою), необхідно бути впевненим у педагогічній майстерності промовця, його ораторських здібностях. Обов'язково слід проінформувати лектора про шкільні справи, про дисциплінарні проступки і правопорушення учнів цього навчального закладу. Оперуючи такими фактами, лектор зможе пізніше використати деякі з них у своєму виступі і таким чином ефективніше впливати на своїх слухачів [5, с. 15].

Третій етап правовиховної роботи охоплює координування дій, узгодження численних пропозицій, ідей та задумів у рамках єдиного комплексного плану. При цьому основний обсяг роботи мають здійснювати координуючі центри, передусім методичні ради з правової пропаганди. Саме вони зобов'язані зібрати, проаналізувати й систематизувати окремі плани в контексті єдиного спільного стратегічного напрямку. Звичайно, кожен суб'єкт правовиховної роботи при складанні її комплексного плану повинен узгоджувати свою діяльність з іншими суб'єктами під керівництвом єдиного координуючого центру [1, с. 25 – 26].

Завершальний, четвертий етап правовиховної роботи включає розробку системи контролю за здійсненням запланованих заходів, підведення підсумків виконання плану. До речі, у кожному з них передбачалося узагальнення інформації про проведені заходи, їх оцінювання. Йшлося як про окремі заходи (за відповідними темами, напрямками, формами і методами роботи), так і про всю загальну

правовиховну діяльність школи за певний період. Такі узагальнення давали змогу виявити досягнення і недоліки правової пропаганди, поширювати позитивний досвід і усувати наявні помилки, "закріпити успіх" та розробити перспективи правового виховання старшокласників [1, с. 26].

Реалізація окреслених етапів планової правовиховної роботи загальноосвітніх шкіл досліджуваного періоду забезпечувалася чітким дотриманням певних організаційно-педагогічних умов, що й гарантувало її ефективність.

Особливо важливою серед них, на нашу думку, є системність правовиховної діяльності, що передбачає цілеспрямований систематичний педагогічний вплив на особистість старшокласника з урахуванням його індивідуальних та вікових особливостей із залученням широкого арсеналу форм, методів і засобів позаурочної діяльності.

Не менш значущим чинником правової провіти старшокласників вважаємо її комплексний характер, консолідацію зусиль педагогічного колективу та громадськості. Як засвідчують тогочасні джерела, у досліджуваній період взаємодія школи з правоохоронними органами та різноманітними підприємствами була організована на належному рівні. Також проводилася дієва правовиховна робота за місцем проживання старшокласників у тісній взаємодії з сім'ями.

Однак, аналізуючи тогочасну практичну організацію правового виховання школярів, фахівці вказували на різні рівні розвитку основних компонентів їх правової культури. Тобто, в одних учнів щире прагнення брати активну участь у правоохоронній діяльності гальмувалося їх недостатніми правовими знаннями і уміннями, що іноді призводило до неправомірних дій старшокласників. У інших, навпаки, належний рівень правових знань поєднувався з небажанням застосовувати їх знання на практиці, з пасивністю у громадській діяльності [2, с. 124]. З огляду на зазначені суперечливі тенденції, науковці обґрунтовували необхідність формування у старшокласників активної громадянської позиції, яка передбачає нерозривний зв'язок правової інформації з її практичною реалізацією в повсякденному житті, а саме наполегливе й систематичне привчання школярів до соціальної оцінки своїх учинків, до відповідальності за них, залучення до розв'язання практичних завдань зміцнення правопорядку.

Власне тому, ефективною компонентою правовиховної роботи загальноосвітніх шкіл досліджуваного періоду постає формування у кожного старшокласника активної позиції, що уможлиблює прояви ним ініціативи, заповзятливості, самостійності, незалежності і т.д. Це сприяє самоствердженню в колективі однолітків, завоюванню авторитету в оточуючих. Така активна громадянська позиція дає змогу учням глибше усвідомити і засвоїти правові норми, зміцнює почуття відповідальності, увиразнює зв'язок із колективом тощо. І навпаки, пасивна позиція рядового виконавця, від якого мало що залежить і думка якого нікого не цікавить, спричиняє у старшокласників відчуття відвертого незадоволення і спонукає їх зрештою взагалі уникати будь-якої участі у суспільних заходах.

Наступною умовою педагогічно правильної організації правовиховної роботи є створення позитивного емоційного ставлення до неї учнів. Адже будь-яка позакласна діяльність за своєю суттю є добровільною. Тому необхідно ретельно обдумувати, як найкраще надихнути і захопити старшокласників роботою з охорони громадського порядку. Досвід підтверджує, що формуванню позитивного "іміджу" правоохоронної діяльності сприяють дві обставини: розкриття школярам її громадської значущості і цікавий зміст самої діяльності.

Наступна важлива умова організації ефективної правоохоронної діяльності старшокласників полягає у систематичному аналізі і оцінці вже виконаної роботи. Будь-який захід (чергування, рейд, патрулювання, тренування, лекція тощо) має обов'язково завершуватися його ретельним аналізом та об'єктивною оцінкою дій кожного учасника. Це, зі свого боку, сприяє поліпшенню організації такої роботи і формуванню здорового колективу, оптимізує формування моральної та правової свідомості старшокласників [4, с. 34 – 35].

Висновки. Отже, аналіз використаних нами наукових джерел дає підстави для ствердження, що у другій половині ХХ століття правове виховання старшокласників було частиною цілісного педагогічного процесу, а реалізація його завдань забезпечувалася чітким плануванням правовиховної роботи у вітчизняних загальноосвітніх школах та дотриманням певних організаційно-педагогічних умов (системності, комплексності, забезпечення можливостей для формування активної громадянської позиції, створення позитивного емоційного ставлення до правоохоронної діяльності, систематичний аналіз і оцінка проведених заходів), що й гарантувало її ефективність.

На нашу думку, подальших досліджень потребують питання підготовки вчителя до реалізації завдань правового виховання старшокласників в умовах вітчизняної загальноосвітньої школи у другій половині ХХ ст.

Використані джерела

1. Кондрашков Н.Н. Правовое воспитание: организационные и методические принципы / Н.Н. Кондрашков. – М.: Знание, 1977. – 46 с.

2. Нравственно-правовое воспитание учащихся (из опыта работы): книга для учителя / сост. А.Ф. Никитин. – М.: Просвещение, 1986. – 143 с.
3. Павлов А.С. Правовое воспитание / А.С. Павлов. – М.: Сов. Россия, 1972. – 270 с.
4. Правовое воспитание и социальная активность населения. – К.: Наукова думка, 1979. – 327 с.
5. Правовое воспитание старшеклассников: метод. рек. – Мн., 1985. – 50 с.
6. Татаринцева Е.В. Правовое воспитание (методология и методика): метод. пособ. / Е.В. Татаринцева. – М.: Высшая школа, 1990. – 175 с.
7. Ткачова Н. Виховання правових переконань у молоді / Н. Ткачова // Педагог професійної школи: зб. наук. праць / редкол.: Н. Ничкало, І. Зязюн, О. Щербак та ін. – К.: Наук. світ, 2004. – Випуск VI. – С. 66 – 75.
8. Требін М. Місце та роль правового виховання в процесі формування правової культури громадян України / М. Требін // Освіта і управління. – К., 2010. – Т. 13. – № 2 – 3. – С. 92 – 106.
9. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. [для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М. Фіцула. – К.: Вид. центр "Академія", 2000. – 544 с.

Kashchuk M.

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES
OF LEGAL EDUCATION OF SENIOR STUDENTS
IN EDUCATIONAL WORK OF SECONDARY SCHOOL
(SECOND HALF OF TWENTIETH CENTURY)**

The main stages of legal and educational work planning such as preparatory, basic, coordinating and summarizing, realization of which was a so-called gradual factor of performing legal and educational work in secondary school are singled out as well as organizational and pedagogical conditions of carrying out legal education of senior students in the work of secondary school in the second half of the twentieth century are grounded. The main pedagogical conditions such as consistency, comprehensiveness, providing opportunities for forming active social position, development of positive and emotional attitude to law enforcement activity, systematic analysis and evaluation of activities conducted by senior students of secondary school are determined. A great attention is paid to different levels of developing the main components of senior students' legal behavior as well as their active position allowing them to understand their rights and duties and study legal norms.

Key words: *legal education, legal culture, legal and educational work planning, organizational and pedagogical conditions, senior students.*

Стаття надійшла до редакції 06.01.2014